

Katarina Lundin

Att tänka om kring den internordiska språkförståelsen

Den språkliga arenan i Norden och Skandinavien idag

I denna artikel presenterar jag inslag i den språkliga arenan i Skandinavien och Norden idag. Fokus ligger på språkförståelse i Skandinavien, men utblickar görs även till övriga länder i Norden. I artikeln problematiserar jag resultaten från tidigare undersökningar av interskandinavisk och internordisk språkförståelse, med utgångspunkt i att den minsta gemensamma nämnaren för dessa undersökningar är att begreppet ”språkförståelse” definieras på skilda sätt. Därför kan resultaten av undersökningarna inte riktigt användas för att ge en rättvisande bild för hur språkförståelsesituationen i Skandinavien och Norden ser ut idag. Målet med denna artikel är därför att försöka teckna en mer rättvisande bild av vad språkförståelse egentligen kan innebära. Denna bild ligger sedan till grund för en diskussion om vad som rimligen är det mest intressanta att fokusera på i talet om den interskandinaviska och internordiska språkförståelsen samt vad det i sin tur innebär i en reell kommunikationssituation.

I diskussioner om språkförståelsesituationen i Skandinavien och Norden idag lyfter man ofta fram de olika förväntningar som finns på språkbrukarna i språksamfundet. Exempelvis förväntas personer från Sverige, Danmark och Norge ömsesidigt förstå varandra i en kommunikationssituation: skandinaver i samtal med andra skandinaver ska kunna använda sitt eget språk vid *produktion* (tala och skriva) och förstå de övriga språken vid *perception* (höra och läsa).¹ Svenskar, danskar och norrmän anses alltså traditionellt ha en passiv förståelse av grannspråken, och bakgrunden till denna påstådda, ömsesidiga språkförståelse är att de tre länderna utgör ett så kallat *primärt språksamfund*.

Det finns både inre och yttre orsaker skäl för att räkna svenska, danska och norska som ett primärt språksamfund. De inre skälen hit-

tar man inom själva språken eftersom språken: de tre skandinaviska språken liknar helt enkelt varandra när det gäller såväl ordförråd, böjningsmönster och ljudsystem som grammatik. Men förhållandet mellan de tre språken är inte symmetriskt² då danska och norska har stora delar av ordförrådet gemensamt, medan norska och svenska har stora delar av ordförrådet gemensamt. Det asymmetriska förhållandet gör att svenskar, danskar och norrmän redan på ett teoretiskt plan har olika uppgifter när det gäller att förstå sina båda grannspråk.³ De yttre skälen för att räkna de skandinaviska språken som ett primärt språksamfund är exempelvis interaktionen mellan och den symboliska integrationen av de tre fastlandsskandinaviska länderna, som i sin tur är en följd av att länderna är geografiskt och mer eller mindre politiskt nära varandra.

I det *sekundära språksamfundet* ingår Island, Färöarna, Finland och Grönland. Språkbrukare från dessa fyra respektive länder har olika förväntningar på sig när det gäl-

Katarina Lundin, docent i nordiska språk och lektor i svenska vid Språk- och litteraturcentrum vid Lunds universitet.

ler språkförståelse, och förväntningarna har olika utgångspunkter och förklaringsgrunder. Isländska och färöiska är i och för sig nordiska språk, men det har ett betydligt mer omfattande böjningssystem än de skandinaviska språken, liksom färre internationella och lågtyska lånord. Men eftersom isländska och färöiska ändå uppvisar en del tydliga språkliga likheter med de skandinaviska språken är det rimligt att påstå att det finns *inre* skäl till förväntningen att språkbrukare från Island och Färöarna ska förstå de skandinaviska språken (perception), men de förväntas inte i första hand tala eller skriva något av dem (produktion). Att islänningar och färingar förväntas förstå danska bäst av de skandinaviska språken har däremot yttre orsaker.⁴

Situationen är annorlunda för språkbrukare från Finland och Grönland. De förväntas förstå svenska respektive danska av uteslutande yttre orsaker: finska och grönländska tillhör inte samma språkfamilj som de skandinaviska språken och liknar över huvud taget inte dessa. Alltså förväntas personer från Finland förstå svenska eftersom svenska är officiellt språk i Finland, och personer från Grönland förväntas förstå danska eftersom landet av historiska skäl har starka band till Danmark. Förståelsen av svenska i Finland ser därtill mycket olika ut beroende på vilka delar av Finland man avser.⁵ Här finns också en skillnad mellan produktion och perception: språkbrukare från Finland och Grönland förväntas i viss utsträckning förstå något av de respektive skandinaviska språken, men för många språkbrukare i de båda länderna är det avlägset att använda något av de skandinaviska språken i tal eller skrift.

Språkförståelsen i teorin och i praktiken

Det har genomförts många undersökningar om språkförståelsen i Skandinavien och Norden.⁶ Undersökningarna kan något förenklat delas in i attitydundersökningar, kvantitativa undersökningar och kvalitativa undersökningar, och resultaten från undersökningarna pekar i olika riktning. Attitydundersökningar

har genomförts av bland andra Haugen,⁷ Bø,⁸ Delsing och Lundin⁹ samt Bacquin och Zola Christensen.¹⁰ För det första uppskattas danska vara svårast att förstå av de skandinaviska språken om man avser talspråk. För det andra förväntas skriftspråk vara betydligt enklare att förstå än talspråk. För det tredje uppskattar språkbrukare från Norge sin förståelse av de övriga skandinaviska språken som betydligt högre än svenskar och danskar. För det fjärde uppskattar svenskar och danskar (men inte norrmän) att de förstår engelska betydligt bättre än de skandinaviska grannspråken, oavsett om mediet är tal eller skrift.

Resultaten från attitydundersökningarna kan jämföras med resultat från kvantitativa undersökningar av bland andra Maurud,¹¹ Jörgensen och Kärrlander,¹² Lundin och Zola Christensen,¹³ Delsing och Lundin¹⁴ samt Bacquin och Zola Christensen.¹⁵ För det första framgår att det i realiteten finns stora skillnader i språkförståelsen i Skandinavien och Norden. Svenskar har mycket stora svårigheter att förstå danska, liksom danskar har stora svårigheter att förstå svenska. Norrmän har däremot god förståelse av både danska och svenska. Språkbrukare i Finland har stora svårigheter att förstå de skandinaviska språken – även svenska – medan färingar och islänningar förstår danska betydligt bättre än svenska och norska. Färingar och islänningar förstår dessutom danska väl (och betydligt bättre än svenskarna gör). Språkbrukare på Grönland har däremot stora svårigheter att förstå de skandinaviska språken, inklusive danska. Att talad danska är svårast att förstå av de skandinaviska språken är ganska väntat. I danska är nämligen avståndet mellan ljudbild och skriftbild betydligt större än i svenska och norska: något förenklat kan man säga att skriftbilen inte hjälper till alls när man ska lyssna på danska.

För det andra är det tydligt att skrift är betydligt enklare att förstå än tal. Detta resultat är statistiskt signifikant och framträder i samtliga undersökningar. Resultatet är förstaeligt eftersom texter skrivna på de skandinaviska språken ser ungefär likadana ut. Även om svenskar har svårt att avgöra om en text är skriven danska eller norska – och både dans-

kar och svenskar har svårt att skilja texter på bokmål från texter på nynorska – är skriftspråket i vilket fall som helst enklare att förstå. Resultatet är inte förvånansvärt. Inte minst i en testsituation är det rimligt att mediet är avgörande, eftersom en språkbrukare (testperson) kan reglera tempot på ett helt annat sätt vid skriftspråk än talspråk.

För det tredje har språkbrukare i Norge inte särskilt stora svårigheter att förstå vare sig svenska eller danska, oavsett om mediet är tal eller skrift. Tidigare har de inomspråkliga förklaringarna lyfts fram som mest relevanta, nämligen det faktum att norskan – något förenklat – delar ljudsystem med svenskan och ordförråd med danskan och därmed får en viss särställning. En annan trolig förklaring är troligen att norskans två varianter bokmål och nynorska gör språkbrukare i Norge mer vana vid tydlig en språklig variation även inom det egna språket. Resultaten från de kvantitativa undersökningarna kan alltså sägas bekräfta resultaten i attitydundersökningarna. Men samtidigt måste man ta hänsyn till att kvantitativa undersökningar med nödvändighet ger ett *utifrånperspektiv*. Undersökningarna är empiriskt omfattande, men alla undersökningar har genomförts i tillrättalagda sammanhang och undersöker direkt perception och därmed icke-kommunikation.

Kvalitativa undersökningar, av bland andra Börestam Uhlmann,¹⁶ Zeevaert,¹⁷ Lundin och Zola Christensen,¹⁸ Ridell¹⁹ och Theilgard Brink,²⁰ visar andra resultat än attitydundersökningarna och de kvantitativa undersökningarna. Medan kvantitativa undersökningar ger ett *utifrånperspektiv* ger de kvalitativa undersökningarna ett *inifrånperspektiv*. Kvalitativa undersökningar inte på samma sätt utgör en testsituation för informanterna, utan i stället ligger fokus på kommunikation liksom överförande och mottagande av budskap. Också i de kvalitativa undersökningarna kan man framför allt lyfta fram tre resultat. För det första är tröskeln i realiteten låg för att skandinaver ska kunna tala med varandra på sitt eget språk.²¹ Man skulle alltså kunna säga att en ömsesidig språkförståelse – med produktion på det egna språket och perception

på något av de övriga skandinaviska språken – ligger inom nära räckhåll i en *faktisk* kommunikationssituation där språkbrukarna får möjlighet att be om förtydliganden och ställa återkopplande frågor.

För det andra är skandinaverna kreativa och hittar gångbara strategier i sin kommunikation på det egna språket med andra skandinaver. Detta bidrar till att tröskeln för ömsesidig språkförståelse är låg i en reell kommunikationssituation, och där verkar engelska inte vara ett förstahandsval. Men samtidigt som tröskeln för ömsesidig språkförståelse mellan svenskar, danskar och norrmän är låg beskrivs – för det tredje – danska som ett främmande språk för svenskar.²² En sådan beskrivning ligger i och för sig i linje med svenskarnas uppskattade och *kvantitativt* visade faktiska svårighet att förstå danska, men då måste man samtidigt föra diskussionen ett steg längre och se även till resultaten i de kvalitativa undersökningarna: när en språkbrukare väl har kommit över den första språkliga barriären finns det inga likheter mellan förståelse av ett grannspråk och ett främmande språk som motiverar att danska skulle kategoriseras som främmande språk för svenskar. Även om det danska talspråk som en svensk hör inledningsvis verkar svårt att förstå framträder efter hand ett i stora delar gemensamt ordförråd och en i stora delar gemensam språklig struktur.

Om man ska försöka sammanfatta hur språkförståelsen ser ut i teorin och i praktiken blir kontentan att det beror på vem som definierar innebörden i begreppet språkförståelse och vilken definitionen blir. Språkförståelse kan betyda allt från att man kan klara av en testsituation till att man kan delta i ett samtal med andra skandinaver – eller andra nordbor – och det är helt olika saker. Man skulle till och med kunna påstå att språkforskningen verkar ha en typ av definition och språkbrukarna en annan och att dessa bara delvis överlappar varandra.

Den språkliga arenan i Skandinavien och Norden

Nu är det dags att fokusera på vad som är mest intressant att undersöka och diskutera

när det gäller interskandinavisk och internordisk språkförståelse. Om man är mest intresserad av hur språkförståelsen fungerar i *praktiken* landar man rimligen i att talspråk är mer intressant att undersöka än skriftspråk: talspråket är det som man i en riktig och autentisk skandinavisk kommunikationssituation behöver förstå. Om det är det talade språket i en reell kommunikationssituation som man vill fokusera på blir resultatet från de kvantitativa undersökningarna ointressanta eftersom de endast testat direkt hörförståelse, utan möjlighet för språkbrukarna att förhandla om ett budskap. Att testa hörförståelse ligger helt enkelt långt ifrån att testa samtalskompetens. Och därmed bidrar de kvalitativa undersökningarna med mer intressanta rön.

Ett annat sätt att formulera det mest intressanta och samtidigt problematisera resultaten av de olika undersökningarna är att det verkar vara avgörande att *skapa en kontext* där ett skandinaviskt språk blir det naturliga språkvalet. Skandinaviska språkbrukare i samtal med varandra tenderar nämligen att göra ett *bevämlighetsval* när det gäller språk i kommunikationssituationen och därför fastnar för engelska som gemensamt språk. Det verkar krävas att kontexten tydligt signalerar att det är skandinaviska som gäller. Man

kan vända lite på resonemanget och påstå att skandinaverna behöver en väntad kontext att samtala i eftersom de helt enkelt behöver ”vänja sina öron” vid att lyssna på ett skandinaviskt grannspråk för att kunna förstå detta (grann)språk. På motsvarande sätt behöver språkbrukare från Finland ofta vänja sina öron vid svenska, liksom islänningar och färingar behöver vänja sig vid något vid något skandinaviskt språk och språkbrukare från Grönland behöver vänja sig vid danska.

Om man ser kontexten för ett samtal som central skulle det förklara att ungdomar i Skandinavien och Norden över lag i princip säger sig föredra engelska och faktiskt förstår engelska bättre än de skandinaviska språken. Men detta gäller när det blir tillfrågade i en testsituation, där de inte exponeras för det språk de hör under längre tid än några minuter. Detta ligger ifrån en skapad, skandinavisk samtalskontext. På samma sätt kan man därför säga att testsituationen över lag är ett dåligt mått på någons språkförståelse. I stället behövs ett längre möte. Med utgångspunkten att det är kontexten och samtalet som är avgörande för en ”lyckad” språkförståelse kan man också förklara den uppenbart låga tröskel som finns i åtminstone interskandinaviska kommunikationssituationer när kontexten är skapad, de skandinaviska språken valda som samtalsspråk och samtalet inlett.

Noter

1. Ridell (2008) påpekar att denna term ibland både har definierats och tillämpats så otydligt att den har kommit att få en negativ snarare än en positiv innebörd. Av den anledningen avstår jag från att använda termen.
2. Se exempelvis Haugen (1966), Bø (1978), Braunmüller (2002), Delsing och Lundin (2005).
3. Se exempelvis Braunmüller (2002), Teleman (2001), Gergersen (2003).
4. Jfr. Delsing och Lundin (2005).
5. Delsing och Lundin (2005).
6. Se Lundin (2018).
7. Haugen (1953).
8. Bø (1976).
9. Delsing och Lundin (2005).
10. Bacquin och Zola Christensen (2013).
11. Maurud (1976).
12. Jørgensen och Kärrlander (2001).

13. Lundin och Zola Christensen (2001).
14. Delsing och Lundin (2005).
15. Bacquin och Zola Christensen (2013).
16. Børestam Uhlmann (1994).
17. Zeevaert (2004).
18. Lundin och Zola Christensen (2007).
19. Ridell (2008).
20. Theilgard Brink (2016).
21. Theilgard Brink (2016).
22. Bacquin och Zola Christensen (2013).

Referenser

- Bacquin, Mari & Zola Christensen, Robert (2013). Dansk og svensk – fra nabosprog till fremmedsprog? *Språk i Norden* 43(1), 67–82.
- Braunmüller, Kurt (2002). Semikommunikation and Accomodation: Observations from the Linguistic

- Situation in Scandinavia. *International Journal of Applied Linguistics* 12(1), 1–23.
- Bø, Inge (1978). *Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråksforståelsen*. Stavanger: Rogalandforskningen.
- Börestam Uhlmann, Ulla (1994). *Skandinaver samtalar: språklige og interaktionelle strategier i samtaler mellom danskar, norrman og svenskar*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Delsing, Lars-Olof & Lundin, Katarina (2005). *Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, svenska och norska*. TemaNord 2005:573. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet.
- Gregersen, Frans (2003). Factors Influencing the Linguistic Development in the Øresund Region. *International Journal of the Sociology of Language* (159), 139–152.
- Haugen, Einar (1953). Nordiske språkproblemer – en opinionsundersøkelse. *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* 29(4), 225–249.
- Haugen, Einar (1966). Semicommunication: The Language Gap in Scandinavia. *Sociological Inquiry* 36(2), 280–297.
- Jørgensen, Nils & Kärrlander, Eva (2001). *Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters hörförståelse*. Nordlund 22:1. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Lundin, Katarina & Zola Christensen, Robert (2001). *Grannspråksförståelse i Öresundsregionen år 2000. Gymnasisters läsförståelse*. Nordlund 22:1. Lund: Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.
- Lundin, Katarina & Zola Christensen, Robert (2007). Kommunikationsstrategier i svensk-danska samtalsrum – några inledande iakttagelser. *Språk i Norden* 37(1), 93–104.
- Lundin, Katarina (2018). Några tankar om språkförståelsen i Norden och Skandinavien idag. I: *Rethinking Scandinavia – CSS Publications Web Quarterly* 1(2).
- Maurud, Øivind (1976). *Nabospråksförståelse i Skandinavien: en undersøkelse om gjensidig förståelse av tale- og skriftspråk i Danmark, Norge og Sverige*. Nordisk utredningsserie 13. Stockholm: Nordiska rådet.
- Prins, Wendy S. (2006). Grannspråksförståelsen i Sverige och Sverigefinland. Sverigesvenska och finlandssvenska gymnasieelevers förståelse av talad danska och talad norska. *Språkbruk* 2:2006. [Online.] Tillgänglig på <<https://www.sprakbruk.fi/-/grannspraksforstaelse-i-sverige-och-svenskfinland>>. [Hämtad den 12 november 2018.]
- Ridell, Karin (2008). *Dansk-svenska samtal i praktiken. Språklig interaktion och ackommodation mellan äldre och vårdpersonal i Öresundsregionen*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 76. Uppsala: Uppsala universitet.
- Skolverket (2017). *Läroplan för grundskolan*. [Online.] Tillgänglig på <www.skolverket.se>. [Hämtad den 13 september 2018.]
- Teleman, Ulf (1979). *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets*. Malmö: Liber Läromedel.
- Teleman, Ulf (2001). *Öresundsspråk. I: Jarvad, Pia (red.) Sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen*. Köpenhamn: Reitzels, 23–33.
- Theilgard Brink, Eva (2016). *Man skal bare kaste sig ud i det. En interviewundersøgelse af unge i Nordens nabosprogsforståelse i praksis*. Köpenhamn: Nordisk Sprogkoordination.
- Zeevaert, Ludger (2004). *Interskandinavische Kommunikation. Strategien zur Etablierung von Verständigung zwischen Skandinavien im Diskurs*. Philologia. Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse 64. Hamburg: Verlag Dr Kovac.